

7. Пагутяк Г. Урізька готика / Галина Пагутяк. — К.: ПП «Дуліби», 2009. — 352 с.
8. Bloom C. Reading Poe, Reading Freud / Clive Bloom. — New-York: St. Martin's, 1988. — 138 с.
9. Chard-Hutchinson M. «Perpetual Fear»: Repetition and Fantasy in The Plot against America by Philip Roth / Martine Chard-Hutchinson // Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge. Volume VII, Part 2. — Spring, 2009. — P. 145–150.
10. Clarke S. Jonathan Strange and Mr. Norrell / Susanna Clarke. — London: Bloomsbury, 2009. — 1007 p.
11. Leech G. N. Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose / G. N. Leech, M. H. Short. — London: Longman, 1981. — 402 p.
12. Oxford Dictionaries [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://oxforddictionaries.com/definition/english/heart?q=stone+heart#heart__46.
13. Quinn A. H. Some Phases of the Supernatural in American Literature / Arthur Hobson Quinn // PMLA. — Vol. 25, No. 1. — 1910. — London: Modern Language Association. — P. 114–133.
14. The Portable Edgar Allan Poe / Edited with an Introduction by J. G. Kennedy. — London: Penguin Books, 2006. — 628 p.
15. Wales K. A Dictionary of Stylistics / K. Wales. Second Edition. — Harlow: Pearson Education Limited, 2001. — 429 p.
16. Walker I. M. The «Legitimate Sources» of Terror in «The Fall of the House of Usher» / I. M. Walker // The Modern Language Review. — Vol. 61, No. 4 (Oct., 1966). — 1966. — London: Modern Humanities Research Association. — P. 585–592.

Penetrating Epithet in the Texts of H. Pahutiak and S. Clarke's Novels

The role of penetrating epithet in «Urizka Gothic» by H. Pahutiak and «Jonathan Strange and Mr Norrell» by S. Clarke as fantastic component of the universe embodiment means is analysed in the article.

Key words: epithet structure, penetrating epithet, repetition, H. Pahutiak, S. Clarke.

УДК 821.161.2

Оксана Пухонська (Київ)

РЕІНТЕПРЕТАЦІЯ SACRUM У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНА ПЕРСПЕКТИВА

У статті досліджується сучасна літературна реінтерпретація сакральних мотивів, що стають в опозицію до традиційних сюжетів Біблії. До уваги взято літературні твори як українських, так і зарубіжних авторів. Важливим аспектом дослідження стало виявлення інтертекстуальних зв'язків в системі порушеної проблематики та літературного дискурсу.

Ключові слова: *sacrum*, інтертекстуальність, традиція, канон, реінтерпретація.

Проблема сакрального в інтерпретації художньої літератури щоразу зазнає нових підходів, що відповідають як вимогам часу, так і прагненню людини до проникнення в глибинну сферу трансцендентного: не рідко через містифікацію та видавання бажаного за дійсне. Позаяк мовиться про сферу красного письменства, то «дійсне» у нашому випадку трансформується у художню фікцію.

Об'єктом цієї літературознавчої розвідки є реінтерпретація *sacrum* у літературних текстах. Йдеться про своєрідний відступ від традиційного канону розуміння священного, що втілене, у нашому випадку, в біблійних сюжетах Нового Завіту. До уваги взято твори Наталени Королевої «Quid est veritas?» («Що є істина?») (1964), Жозе Сарамого «Євангеліє від Ісуса Христа» (1991), Антуанетти Мей (Antoinette May) «Дружина Пилата» («Pilat's Wife») (2006), Дена Брауна «Код да Вінчі» («Da Vinci Code») (2003) та Жака Нейринка «Манускрипт гробу Господнього» (2011). Як бачимо, матеріал для дослідження охоплює значний та різноманітний культурний і літературний

пласт, однак названі твори визначає спільна проблема, а саме літературна інтерпретація канонічного образу Ісуса Христа та подій і персонажів, пов'язаних із ним, у цілковито опозиційній до новозавітної версії. Ця проблемна точка дотику дозволяє говорити також про інтертекстуальні особливості художнього задуму, позаяк досліджуване питання не лише апелює до тексту-джерела, а й набуває розвитку на горизонтальній осі літературного дискурсу, адже твори опубліковано приблизно на одному часовому зрізі (в межах однієї епохи). Важливим також стає культурний полілог текстів, реінтерпретація новозавітних канонів авторами різних культур, націй.

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу досліджуваного дискурсу, звернемо увагу на особливості поняття сакрального та його місця і значення у парадигмі літературознавства. Проблема категорії *sacrum* у художній літературі розглядалася як у працях іноземних дослідників, так і українських літературознавців: Володимира Антофійчука, Ірини Бетко, Зоф'ї Заремб'янки, Ігора Набитовича, Анатолія Нямцу, Ярослава Поліщука, Людмили Софронової, Єжи Шиміка, Марії Ясінської-Войтковської та інших.

У філософському словнику подано тлумачення *sacrum* як суто релігійної категорії: «Сакральне — термін, що характеризує церковні таїнства, предмети релігійного поклоніння, речі, які відносяться до релігійного культу, все, що, згідно із вченням церкви, наділене Божою благодаттю» [10, с. 562]. Мірча Еліаде підкреслює, що відмінністю сакрального стає те, що свідомістю воно виокремлюється як щось інше, «як абсолютно окреме й цілком інше, не схоже ні на людське, ні на космічне» [12, с. 16].

Варто звернути увагу на передісторію сучасного розуміння поняття. Набитович акцентує на післякантівських ідеях філософії релігії та релігієзнавчих феноменологічних досліджень, де категорія *sacrum* з'являється майже водночас як головна категорія для означення об'єкта релігійного культу, котра мала замінити категорію Бога як єдиний Абсолют. Такий шлях обрано, зокрема, дослідниками сакрального у релігієзнавстві на початку ХХ ст.: категорію *sacrum* до інтерпретацій явища релігії запровадили представники французької соціологічної школи Генрі Губерт, Еміль Дюркгайм. Феноменологи релігії — Рудольф Отто, Мірча Еліаде, Роже Каюа, Жерард ван дер Леу — розширили й поглибили межі функціонування цього терміна. Вони виокремили й сформулювали поняття *sacrum*, опрацювали власні концепції цієї категорії, які й спричинили поширення цього терміна в дослідженнях релігії та ввели його в науковий і культурний обіг [4, с. 9].

За Отто, суть *sacrum* це не «сам Бог, душа, але визначення відношення людини до Бога, душі, те, що живе у кожній релігії як найбільш приховане» [15, с. 35]. Єжи Качоровський розуміє це поняття як «природне відчуття божественного елемента» [13, с. 50].

Щодо того, як це поняття стосується художньої творчості, то у літературознавчій енциклопедії (за редакцією Юрія Коваліва) запропоновано таке визначення: «Сакральний — недоторканий, священний, властивий релігійній моделі світосприйняття, наявний у текстах Рігведи, Св. Письма тощо. Поняття стосується також мистецтва, твори якого набувають глибокого духовного змісту» [3, с. 364]. Отже, керуючись цим поняттям у контексті художньої літератури, варто розуміти його як точку дотику до різних, наділених священною характеристикою елементів, тісно пов'язаних з релігійною традицією, позицією автора та літературного героя.

Важливий аспект нашого дослідження становить перетрактування канонічних сюжетів Біблії, а саме Нового Завіту. На основі цього джерела варто спробувати окреслити також інтертекстуальну сферу творів. В історичній повісті Наталени Королевої «*Quid est Veritas?*» основний акцент змісту зосереджено навколо життя родини Понтія Пилата. Син Пилата та Клавдії Кай закоханий у палестинську гетеру Маріям із Магдали, «красу якої знає вся палестинська еліта» [2, с. 21]. У всіх досліджуваних творах цей образ набуває досить важливого і символічного значення. Скажімо, у «Дружині Пилата» в центрі оповіді також життя Клавдії Прокули та участі її подружжя у долі Ісуса через Міріам: адже героїня стає незмінним супутником Раббі Назаретського «Мірам, очевидно, дещо інша. Це куртизанка» [13, с. 319]. Ден Браун відступає від біблійного трактування образу Магдалини, навпаки, шукає пояснень стереотипній візії і знаходить: «Магдалина не була повісю, таке негоже уявлення про неї склалося внаслідок брудної кампанії, яку влаштувала Церква <...> щоб не відкрилася небезпечна таємниця — її роль як Святого Грааля» [1, с. 262]. Така літературна версія спровокувала різку критику роману з боку католицького духовенства. Однак, на нашу думку,

варто розцінювати текст як сферу художньої реінтерпретації сакрального, де «Код да Вінчі» посідає чільне місце. У цьому випадку покликаємося на твердження Цветана Тодорова, за яким, при прочитанні художнього тексту не варто задаватися питанням його співвіднесення із дійсністю, «питання істинності не поставатиме, тому що він, текст, сприймається як літературний» [9, с. 9]. Однією з основних ознак літератури вчений вважає вимисел. У вищезгаданій повісті Королевої образ Магдалини також тісно пов'язано з легендою про Святий Грааль (чашу, із якої Ісус причащався під час останньої перед розп'яттям вечері (Тайної), а попередньо цю чашу було подаровано Христу перським священником при народженні). Однак Маріям у «*Quid est veritas?*» стає хранителькою Грааля, що переданий їй був Йосифом Ариматейським: «...незвичайні путі того, хто йде з келихом цим. Хто діткнеться його, той радощів попереднього життя тільки діткнеться <...> Магдалина підвелася. Голос її звучав ясно й певно: — Так доручи мені цей келих! Я готова!.. Я понесу його» [2, с. 122].

У «Євангелії від Ісуса» Сарамаго Марія Магдалина стає чи не центральною постаттю роману, а також життя Ісуса Назаретського. Це також багата куртизанка, дому якої цураються пристойні люди. У цьому випадку автор дотримується біблійного трактування образу Магдалини (варто згадати факт про те, як зреагували присутні, коли Марія мила ноги Ісусу сльозами і витирала своїм волоссям). Однак біблійне прощення Ісусом неправедного життя повії реінтерпретується як прийняття її для себе на правах своєї жінки. Так, Сарамаго пише, що відколи у житті Магдалини з'явився Ісус, нікого іншого, крім нього, вона не знала.

Опертя на новозавітню етимологію стає, на перший погляд, опорою внутрішньокультурною, проте християнство може розглядатися також як аспект транснаціональної культури. За Нортропом Фраєм, тексти Біблії доповнюють літературний досвід [11, с. 10]. «Небо релігій» (апокаліптичний світ) представляє категорії реальності у формі людського бажання, висловлені формами, яких воно набуває «під рукою людської цивілізації». У літературі вчений бачить Біблію як «граматику апокаліптичної образності». На думку дослідника, релігійні та поетичні ідентифікації однакові і відрізняються тільки своїми намірами: перші вважаються екзистенційними, другі — метафоричними [11, с. 151]. Отже, можна також стверджувати, що реінтерпретація *sacrum* у художніх творах у спосіб його метафоризації становить не інакше, як прагнення наблизити трансцендентне до людського, дати пояснення тому, що пояснення не має, осучаснити історію і зробити її не так героїчною, як земною, простою.

У такому контексті спробуємо з'ясувати проблему так званого «олюднення» сакрального. Як уже згадувалось вище, основну увагу звернено на образ Ісуса та трансформацію цього образу в досліджуваних творах. Наталена Королева у трактуванні подій Святого Письма обирає власний шлях. На думку літературознавців, зокрема Поліщука, «вона головно засвітлило те, що можна назвати земним, культурно-цивілізаційним тлом життя Ісуса Христа», якого вона зображує не безпосередньо, а через сприйняття іншими героями. За вченим, «навіть чудесні перетворення, вчинені Ісусом з Назарету, як-от: зцілення хворих чи приборкання бурі на морі — передаються так, як вони вписались у свідомість тогочасних людей». Письменницю цікавить у євангельській темі не сакральне, а людське, звичайне [2, с. 313].

Найбільше акцентовано на житті цього персонажа у «Євангелії від Ісуса» Сарамаго. У свій час твір став резонансним у читацьких колах, адже перевернув традиційні канонічні уявлення про божественну сутність Ісуса Христа. Автор зображує свого персонажа однозначно як богообраного, дотримуючись хронології та основних аспектів євангельського життєпису Христа. Попри це Сарамаго акцентує на земному бутті, показує світ Ісуса як типово людський із притаманним йому побутом та реаліями. Ісус народжується у родині простого теслі Йосифа (хоча, безперечно, після сповіщення Ангелом про зачаття Марії), вчиться батьковому ремеслу, мандрує, закохується... І врешті, виконує свою місію — розп'яття. Навіть перша зустріч із Богом у пустелі для Ісуса звичайна, хоч і не буденна, а рідні його вважають божевільним. Резонансним у структурі сюжету стає лінія про життя Ісуса із Марією Магдалиною, з якою він створює сім'ю, народжує дітей. Таке «дописування» священного канону становить, власне кажучи, літературний вимисел (*fiction*), вияв творчої уяви автора, яка не має і не може мати обмежень. Відтак, це і своєрідна данина читацькому запиту, бо, як вважає Сергій Сиротін, «нікому не потрібна душа простого монаха, коли можна розповісти про живого Ісуса, який любить і страждає. Безсумнівно приваблює чимало сама можливість сусідства із тим, що для багатьох священне» [8].

У цьому ж аспекті із твором Сарاماго комунікує текст «Код да Вінчі», у якому герої дошукуються таємниці нащадків Ісуса та Марії Магдалини. Людську сутність Христа Ден Браун розкриває саме через стосунки з жінкою. Реінтерпретація сакрального в основному відбувається у спосіб залучення неканонічних текстів Євангелій, зокрема «Євангелія від Пилипа», за яким «супутниця Спасителя — Марія Магдалина. Христос любив її більше, ніж усіх апостолів, і часто цілував в уста» [1, с. 264]. Окрім того, саме цей персонаж означений автором як Святий Грааль, що продовжив божественний рід.

Авторка «*Zona Piłata*» у своєму художньому втіленні проблеми іде ще далі. Її героїня Клавдія Прокула бачить віщий сон, який розповідає подрузі Міріам: «Думаєш, що не маєш чого вертатись в Галілею. Але помиляєшся <...> Там знайдеш своє найбільше кохання, чоловіка, не подібного до всіх інших. Чекає на тебе велика радість. Бачу корону <...> Чи той чоловік король? Але чому корона тернова?» [14, с. 325]. Згодом Клавдія потрапляє на весілля Міріам та Ісуса, де зустрічає незадоволену його матір, котра вважає, що то велика помилка, бо її син заслуговує на кращу жінку, аніж Магдалина, адже Ісус вважається помазаником і «з боку батька походить від короля Давида» [14, с. 384]. Міріам, за версією Мей, стає незмінною супутницею Ісуса аж до розп'яття. Через Клавдію намагається навіть відвернути цей присуд, але у версії жертвовної смерті Христа одностайні всі автори досліджуваних творів.

Дещо іншу інтерпретацію людської сутності Ісуса подає Нейринк у «Манускрипті гробу Господнього». Фізик, лауреат Нобелівської премії, Тео де Фюллі починає роботу над датуванням Туринської плащаниці. Проте його відкриття заводять значно далі, ніж міг собі уявити вчений, вони ставлять під сумнів засади християнства, зокрема провокують до перерасування євангельських доктрин. «В Марковому тексті згадуються Ісусові брати і сестри. Матвій наводить їхні наймення <...> Якова, Йосипа, Семена та Юду <...> Моя віра стає певнішою і зміцнюється, коли я знаю, що в Ісуса були брати і сестри, як і в усіх людей, це робить його ближчим, людянішим, не таким абстрактним» [5, с. 255]. Цю ж тему порушує і Сарاماго. У його романі: «З яким відчуттям професійної гордості передавав наш тесля секрети майстерності синам своїм в міру того, як виростали вони, — спочатку Ісусові, потім Якову, потім Йосифові, потім Юді, прилучаючи їх до таїнств діла свого, посвячуючи в його тонкощі й хитрощі...» [7].

На думку вчених, існує кілька основних функцій біблійного, відтак сакрального символу для літератури. По-перше, світ Біблії символізує для новочасного автора усталені, традиційні критерії найзагальнішого, філософського порядку. Вони можуть слугувати своєрідним опертям у пошуку сутнісного, утіленні найзагальніших засад буття й свідомості людини. По-друге, мовиться про засади віри, про пошуки в цій царині — усупереч суспільному та особистісно-духовному самоствердженню. По-третє, залучення біблійної символіки означає входження у вимір «наскрізного» часу замість тривіального, профанного часу щоденного буття. По-четверте, Біблія уособлює тисячолітню традицію, зокрема й літературну. Використання її символіки долучає письменника до культурного середовища, що з'явилося із двох глобального значення традицій — християнської та античної [6, с. 2]. Досліджуваний аспект засвідчує дещо відмінну сутність щодо сакрального коду. Адже переконаємося, що художній твір може створити абсолютно відмінний від канонічного простір, у якому сакральне стає земним, людським, здатним до трактування і пояснення, хай навіть і не зовсім логічного.

Отже, контекст аналізованих творів авторів, які належать до різних націй та культур, засвідчує здатність літературного тексту не переписати, а реінтерпретувати священні сюжети за допомогою художнього вимислу, причому зберегти тісні взаємозв'язки із первинним текстом. На цьому ґрунті виразно позначився факт інтертекстуальності, за допомогою чого, власне, і виявляємо диференціальні ознаки новозавітного сюжету та художнього.

Список використаної літератури:

1. Браун Ден. Код да Вінчі / Ден Браун; [пер. з англ. Анжели Кам'янець]. — Харків: Книжковий Клуб, 2007. — 480 с.
2. Королева Наталена. Quid est veritas? (Що є істина?) / Наталена Королева. — Рівне: Рівненське міське об'єднання товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, 2007. — 336 с.
3. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / [автор-укладач Ю. І. Ковалів]. — Т. 2. — К.: ВЦ «Академія», 2007. — 608 с.

4. Набитович І. Категорія *sacrum* у художній прозі ХХ—ХХІ століть / Ігор Набитович: Автореф. дис. ... доктора. філол. наук: 10.01.06 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Львів, 2009. — 40 с.
5. Нейринк Ж. Манускрипт гробу Господнього: роман / Жак Нейринк; [пер. з фр. Л. Кононович]. — Харків: Фоліо, 2011. — 410 с.
6. Поліщук Я. О. Символи і метаморфози. Своєрідність християнської символіки в модерній українській поезії перших десятиліть ХХ століття / Ярослав Олексійович Поліщук // Дивослово. — 1997. — № 12. — С. 2–5.
7. Сарамано Ж. Євангеліє от Ісуса [Електронний ресурс] / Жозе Сарамано. — Режим доступу: <http://lib.aldebaran.ru>
8. Сиротин С. Євангеліє от Ісуса: Сарамано в стані еретиків [Електронний ресурс] / Сергей Сиротин. — Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/ural/2010/7/go11.html>.
9. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе / Цветан Тодоров. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — 162 с.
10. Філософський енциклопедичний словник / НАН України; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди / голова редкол. В. І. Шинкарук. — К.: Абрис, 2002. — 742 с.
11. Фрай Н. Великий код: Біблія і література / Нортроп Фрай; [пер. з англ. І. Старовойт]. — Львів: Літопис, 2010. — 362 с.
12. Элиаде М. Священное и мирское / Мирча Элиаде; [пер. с фр. Н. К. Грабовского]. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — 144 с.
13. Kaczorowski J. Literatura jako mistyka / Jerzy Kaczorowski // *Sacrum w literaturze* / red. J. Gotfryd, M. Jasińska-Wojtkowska, S. Sawicki. — Lublin, 1983. — 273 s.
14. May A. *Żona Piłata* / Antoinette May; [przełożona z ang. M. Jabłońska-Majchrzak]. — Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 2008. — 448 s.
15. Otto R. *Świętość: elementy irracjonalne w pojęciu bóstwa i ich stosunek do elementów racjonalnych* / Rudolf Otto, tłum. Bogdana Kupisa. — Warszawa: «Książka i Wiedza», 1968. — 249 s.
16. Sawicki S. *Poetyka, interpretacja, sacrum* / Stefan Sawicki. — Warszawa: PWN, 1981. — 197 s.

The Reinterpretation of Sacrum in Fiction: An Intertextual Perspective

The article examines the reinterpretation of sacred motifs in contemporary literature. These motifs reject the traditional Bible stories. The writings of both Ukrainian and foreign authors are considered. An important aspect of the study consists in finding intertextual connections within the delineated range of problems and literary discourse.

Key words: *sacrum*, intertextuality, tradition, canon, re-interpretation.

УДК 82.091-1(091)

Богдан Горват (Київ)

ДІАЛЕКТНА ПОЕЗІЯ ТА ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ (на прикладі єгипетської, італійської, карибської літератур)

Дихотомія літературної мови та її діалектів у єгипетській, італійській і карибській літературах створює умови для розвитку корпусу поезії діалектом. У ХХ столітті в згаданих літературах така поезія починає входити до канону національних літератур. У статті розглянуто конструювання категорії «діалектна поезія» як приклад літературної класифікації.

Ключові слова: діалектна поезія, історія літератури, літературна класифікація.

«Нова принстонська енциклопедія поезії і поетики» (1993) стала, очевидно, першим літературознавчим енциклопедичним виданням, яке містить статтю «діалектна поезія» (*dialect poetry*). У ній наголошується, що «хоча дослідження з діалектної поезії існують кількома мовами, вона, однак, потребує загального теоретичного і міжкультурного вивчення» [4, с. 289].